

Pričanja o zakopanom blagu neobično su bogata, zanimljiva i raznolika; splet su u kojemu se zrcale povijesna sjećanja, praznovjerje, realna životna neimaština, a u isto vrijeme i želja za iznenadnim bogaćenjem. U folklorističkoj literaturi

Zoja Karanović, Zakopano blago - život i priča, Bratstvo-Jedinstvo, Novi Sad 1989, 223 str. (Posebna izdanja)

postoji mnogo studija, članaka te djelomičnih klasifikacija priča o toj intrigantnoj temi, ali knjiga Zoje Karanović prva je monografija o njoj. U njoj se prate primjeri te tradicije od najranijih zapisa, u svjetskim razmjerima, pa do naših dana, pri čemu je detaljnije analizirana i klasificirana građa (i objavljena i ona pohranjena u rukopisnim zbirkama) s hrvatskog i srpskog govornog područja.

Gotovo nebrojene predodžbe o zakopanom blagu, njihova međunarodna rasprostranjenost i podudarnost, pokrenuli su pitanja o smislu i funkcijama što ih ta vjerovanja i pričanja imaju u nekoj zajednici, dakle zahtijevala su njihovo interpretiranje kao antropološke kategorije (ali istovremeno i njihovo psihološko i mitsko tumačenje). Prisutna igra skrivanja i otkrivanja, fikcije i stvarnosti, fluidne granice koja je baš u pričanjima o toj temi tako krhka da je katkada teško vidjeti gdje završava stvarnost a počinje priča (i obratno), otvara dimenziju književnoteorijskih problema, odnosno problem odnosa između jezika neposredne komunikacije i jezika književnosti.

Upravo su to dva temeljna pitanja koja u ovoj knjizi zaokupljaju autoricu i na koja pokušava odgovoriti.

Dosadašnji istraživači priča o zakopanome blagu uglavnom su se njima bavili u sklopu katalogizacije usmene proze uopće i nisu im posvećivali veću pažnju, ili su pak posebno istraživali samo temu o zakopanom blagu. Sistematizacija se uvijek temeljila na zajedničkim (ili sličnim) elementima.

Autorica kreće od gradnje same priče, izdvaja zajedničke detalje i zakonitosti. Poredani kronološkim redom događanja to su: sakrivanje blaga, informacija o njegovu postojanju, čuvanje zakopanog blaga i traženje. Interpretacija ovih četiriju elemenata nalazi se u najvećem poglavlju knjige (Zbilja i mašta u pričama o zakopanom blagu). Analizira se odvojeno svaki pojedini postupak (pri čemu se, naravno, respektira cjelina kojoj pripada) gledan s aspekta glavnog lika.

Centralno mjesto u ovim pričama ima kazivač, kao akter ili kao svjedok, dakle kao objektivni (ili pseudoobjektivni) kroničar. Građu crpi iz svoga iskustva i iz iskustva kolektiva, što izrečenom daje izvjesna obilježja povijesti premda je potpuno nikad ne obuhvaća; kazivač i mijenja poziciju relativizirajući sigurnost svoga stava pozivanjem na iskustva i svjedočenja drugih. Baš je to neprestano vibriranje između realnog faktografskog i fiktivnog priusutno i dominantno na svim razinama ovih priča; to im daje poseban čar i tajnovitost.

Nadalje se nastoji utvrditi fikcijska i faktografska pozadina same priče, te kako ih priča apsorbira, mitske i arhetipske predodžbe o zakopanom blagu i psihološka opravdanja traganja za njim kao realne čovjekove želje za iznenadnim bogaćenjem bez rada. Naravno da se u svakom zabilježenom primjeru ne nalaze sva četiri elementa, dapače, vrlo su rijetka i poredana upravo kronološkim redom.

U razmatranju žanrovskih obilježja kazivanja o zakopanom blagu i njihovu mjestu u cjelokupnom žanrovskom sustavu usmene proze, polazi se prvenstveno od njihove poetike. Budući da je analiza žanrovskih osobina ovih priča o zakopanom blagu rađena na temelju zapisa, koji se međusobno razlikuju u odnosu prema autentičnom kazivanju po kojemu su uglavnom nastali, u središtu je autoričina zanimanja poetika tih priča (a ne načini kazivanja, odnos kazivača prema sadržaju što ga kazuje, publike prema istinosti teksta itd.). Uključivši u svoje analize gotovo svu relevantnu, i našu i stranu, književnoteorijsku i folklorističku literaturu, određuje ih jednoznačno kao predaje (memorate ili fabulate), ali se analiza tih tekstova ne iscrpljuje u potvrdi da je bit kazivanja o zakopanom blagu intenzivno obilježena karakteristikama predaje uopće, već ih stavlja u širi kontekst.

U posebnim se cjelinama govori o njihovoj kompozicijskoj strukturi, oblicima kazivanja, poziciji kazivača, likovima, prikazanom prostoru, vremenu priče i odnosu prema prikazanoj stvarnosti.

U dodatku (za koji mislim da se neopravdano našao na kraju jer se to poglavlje moglo naći i prije zaključnog) govori se o pričama o zakopanom blagu u suvremenim sredstvima priopćavanja. Tu se nalaze i kazivanja autoričnih prijatelja (pa i priča njezine bake, zabilježena prema sjećanju iz djetinjstva), iskazana tek kao sjećanje na priče koje su nekada čuli u svom kraju, te analiza sadržaja novinskih članaka iz današnjih dana u kojima se pojavljuju senzacionalne priče o otkrivanju blaga. Sva ta kazivanja, koja su samo izvještaji bez pretenzija da budu književnost, govore o privlačnosti i neiscrpivosti teme, ali i poput mosta spajaju današnjicu s davnim vremenima iz kojih su sačuvana prva svjedočanstva o zakopanom blagu.

Na kraju je knjige shematski pregled postupaka aktera priče da se pruži uvid u njihovu rasprostranjenost i učestalost u konkretnim primjerima, a sa željom da se tekst knjige rastereti. U Zbirci priča o zakopanom blagu (prilog II) nalazi se 109 zapisa kazivanja o toj temi. Njihov je izbor reprezentativan, odnosno obuhvaća sve oblike i sadržaje u kojima se javljaju tradicijske predodžbe o zakopanom blagu. Ovim izborom nastojala se predočiti raznolikost bilježenja vjerovanja i pričanja o zakopanom blagu, pa su se u njemu našle i priče u kojima je sačuvan izvoran način kazivanja, ali i primjeri u kojima su evidentne različite intervencije zapisivača. Tako zbirka predstavlja i malu povijest načina bilježenja priča u nas. Cjelokupna dostupna građa navodi se u pregledu citirane literature.

Svojim multidisciplinarnim znanstvenim pristupom temeljenim na bogatoj faktografiji ova vrijedna knjiga jest dobar primjer pristupa folklorističkoj temi, ali istovremeno i zanimljivo štivo za stručnjake, a i za neke potencijalne tragače za blagom.

Ljiljana MARKS

Der grüne Recke. Ungarische Volksmärchen, Herausgegeben von Agnes Kovács, Corvina, Budapest 1986, 217 str.

Posebnu grupu mađarskih (ali i rumunjskih i ruskih) bajki djelomice mitskog oblika autorica naziva "junačkim bajkama". Sam termin junačka bajka nije uvriježen u zapadnoj stručnoj literaturi, ali autorica smatra da je opravdan za veliki dio mađarskih

bajki (motivi tih bajki odgovaraju uglavnom motivima iz međunarodnog kataloga Aarne-Thompsona u poglavljima "Ljudožder (div, zmaj, vrag, duh itd.) je pobijeđen" [AT 300-359] i "Nadnaravna snaga ili znanje" [AT 650-699]). Sadržajno su to čudesne bajke koje se danas vrlo, vrlo rijetko mogu snimiti u svom pravom neposrednom životu; u njima junaci nadljudske snage, koja im je urođena ili su je na bilo koji način dobili, uz pomoć natprirodnih bića izvršavaju gotovo sve zadatke: vraćaju oteta nebeska tijela, princeze, snagom, lukavstvom ili mogućnošću preobrazbe pobjeđuju divove, zmajeve ili razbojнике. Čak i kad su savladani u borbi, vraćaju se u život jači, ljepši i bogatiji čudesnim sposobnostima. Kao plaću za svoja junaštva često dobivaju kraljevu kćer za ženu ili ženu nadnaravnih sposobnosti. Tada za zemlje koje su tlačili zmajevi, divovi ili neka druga onostranska bića počinje nov i sretan život.

Nerijetko se dobiva dojam kao da si narod sam junačkim bajkama objašnjava vlastitu prošlost a i mnogi pripovjedači tih tekstova čvrsto vjeruju da se nekoć to sve zaista tako i dogodilo. Neki istraživači smatraju vjerojatnom vezu između junačkih bajki i junačkih epova, pri čemu je junačka bajka arhaičniji oblik. Osim toga u njoj se javljaju mnogi motivi koji upućuju na prastari sloj mađarskog narodnog vjerovanja, kao što je vjerovanje u "taltoša". Taltoš je dobroćudni čarobnjak iz mađarskih sela, uvijek spreman priskočiti u pomoć. Neki istraživači, a priklanja im se i autorica ove knjige, lik taltoša dovode u vezu sa šamanima, a i brojne motive, pa čak i sadržaje i suštinu bajki interpretiraju i objašnjavaju rezultatima istraživanja šamanizma.

Ova se grupa priča formalno dijeli u dvije grupe: jedna ima strogu zatvorenu kompoziciju i tipičnu strukturu bajke, a druga je s otvorenom konstrukcijom i linearnom kompozicijom pojedinih epizoda: epizode iz bajkovnog svijeta prepleću se s motivima bližim predajama ili vjerovanjima, tako da se slušatelju katkada čini da priča može bilo gdje početi ili završiti, ali i da može beskrajno trajati.